

17. kapitel. De sidste år: Bitterhed og hyldest

Befrielsessommeren

Den 3. juni 1945 vendte Nexø med familie hjem fra landflygtigheden og blev modtaget på kajen. Børge Houmann fortæller:

En æresvagt fra AMPA [sabotagegruppen Amager Partisaner] med sønnen [af Nexøs andet ægte-skab] Storm Andersen Nexø på fløjen dannede spalier. Danmarks kommunistiske Parti var mødt op med to ministre i spidsen. Tusinder var mødt op. Alle ville trykke i hånden.¹

Ude i Jægersborg sad hans ven gennem årtier, den nu 92-årige Johan Borup. Alderdomssvækkelse hindrede ham i at deltage i befrielsessommerens mange fester, men han orienterede sig fortsat udad med den nysgerrighed, der altid havde præget ham. På de sidste sider af den sidste dagbog, som han skrev med rystende gammelmandshåndskrift i sit sidste leveår, kredsede han om mulighederne for en folkelig fornyelse af Danmark efter befrielsen. Han orienterede sig her blandt andet efter Nexø:

Andersen-Nexø sagde, da han kom til Danmark ved Ankomsten: ”Nu maa I minsandten lægge om” [...]

11. Juni. Andersen Nexø: [...] ”Det er ikke nok at have en langskægget Minister, en Konge og et Socialraad.”

Nexø vender hjem fra eksil og modtages på kajen i København 3. juni 1945. Yderst til højre ses DKP's formand Aksel Larsen, nu minister i befrielsesregeringen.

26. Juni. Men hans senere Udtalelser har et mildere Præg.²

Det fremgår ikke, om det sidste dagbogsnotat er skrevet på Nexøs 76-års fødselsdag den 26. juni 1945, eller om det er skrevet senere, på baggrund af dagbladsreferaterne fra fødselsdagsfesten; men noget tyder på det sidste.

Fødselsdagsfesten fandt sted i Fælledparken, arrangeret af *Land og Folk* (som kommunisternes dagblad nu) med røde faner og dannebrogssflag og op mod 70-80.000 deltagere. Blandt talerne var DKP's repræsentant i Frihedsrådet og *Land og Folk's* redaktør Børge Houmann, DKP's formand Aksel Larsen, som nu var minister i befrielsesregeringen, Københavns socialdemokratiske overborgmester H.P. Sørensen, professor Ejnar Thomsen der talte på vegne af Københavns Universitet, den norske digter Arnulf Øverland og Nexø selv. Øverland var blevet arresteret i 1941 og havde netop overlevet et ophold i koncentrationslejren Sachsenhausen. Hans mest kendte digt var ”Du må ikke sove” (1936) fra den antifascistiske samling *Den røde front* med de berømte linjer: ”Du må ikke tåle så inderlig vel / den urett som ikke rammer dig selv!”

Der foregik på dette tidspunkt forhandlinger – eller rettere skinforhandlinger – om en partisammenslutning eller i hvert fald et tæt samarbejde mellem de to arbejderpartier, socialdemokraterne og kommunisterne. Både Aksel Larsen og H.P. Sørensen kom ind på dette i deres taler, Larsen med større entusiasme end Sørensen. Men Nexø var skeptisk:

Der er blevet talt om arbejderpartierne sammen- slutning – ja, det ville være en god tanke at sam- arbejde. Men vi skal ikke sove sammen, vi skal våge og arbejde sammen for et bedre og skønnere Danmark.³

Han mindede derefter tilhørerne om strejkerne, der i 1943 havde tvunget regeringen til at opgive samar- bejdspolitikken, og formanede dem til ikke at opgive strejkevåbenet. Han sluttede med at opfordre tilhø- rerne til at finde deres plads, ikke blot i nationen, men i medmenneskeligheden. Det er sandsynligvis disse ord om medmenneskelighed, der rørte Johan Borup.⁴

Martin A. Hansens dagbog

Før folkemødet var der frokost på Gyldendal. Her deltog forfatteren Martin A. Hansen, som også overværede folkemødet. Under krigen havde han været modstandsmand, og sin dagbog skrev han nu:

Andersen Nexø var meget venlig, og man saa et en- kelt Glimt af den varme Natur, [der] er saa levende i mange af hans Arbejder; men ellers virkede han som et Bjerg af Selvfølelse, et Gudebillede, der ser sig i Spejlet og glædes. Paa Gyldendal – Frokosten – kom man til at tale om Hamsun, det triste ved den Historie. A N. raabte da ”Jeg har altid sagt: en god Konditor, en ganske god Konditor.” Han er en vældig Folketaler. Det hørte jeg i Fælledparken. Slaaende, men *demagogisk* brugte Billeder. Han næv- nede en Række af de danske Skribenter, hvem Kampen mod Nazismen havde kostet noget, men ikke Kaj Munk. Det var bevidst. Det gjorde ikke *Kaj Munk* mindre. Denne Tale og denne Fest, hvor til min Forbavselse Kommunisterne ligefrem pro- klamerede sig som selve Modstandsbevægelsen, var mig en Skuffelse. Det smukkeste ved den var

Arnulf Øverlands Besøg og Synet af *Russerne*, Krigsfanger, Rødmister, der havde faaet tildelt de forreste Pladser. Over disse Ansigter, der var tunge, grove og ikke spillede af Intelligens, var der til Gengæld en vis Enfold og Trohjertethed, noget ”gammelt”, der med eet Sæt førte mig tilbage til Folk i *Hellested Overdrev* i min Barndom. A. Nexø an- greb vor Tids Skribenter for at være Reaktionens Skødehunde, og han sagde fortræffelige Ord om Valenheden blandt Skribenterne i disse Aar, men selv gør han sig til den store Reklamehund for Sov- jet, og det ærgrer et kritisk Sind. A N. var en Skuf- felse, der var ingen god Luft om ham.⁵

’Erindringsromanerne’

’Erindringsromanerne’ *Morten bin Røde* (1945), *Den fortabte Generation* (1947) og den i 1957 posthumt ud- givne, ufuldendte *Jeanette* har en lang forhistorie.⁶ Da Nexø i 1921 havde afsluttet *Ditte Menneskebarn*, forestillede han sig endnu et stort romanværk, en ’brobue’ eller ’overligger’, der som tredje led i en tri- logi skulle videreføre *Pelle Erobreren* og *Ditte Menne- skebarn* og skildre den sejrende kommunisme. Som de følgende få år skulle vise, udeblev denne sejr. Al- ligevel spøjte idéen videre; i december 1925 fik han ligefrem på en sporvogn i Berlin

Besøg af Pelle og Morten – saa levende en Halluci- nation har jeg endnu aldrig haft. De opfordrede mig til at gaa videre med 3die Del af Trilogien, og det Uoverkommelige blev med et Overkommeligt for mig; Plan og Løsning stod – og staar – mig gan- ske tydeligt. Saa hvis jeg nu kan faa det nødvendige Pusterum økonomisk, gaar jeg i Gang med Værket.⁷

Det var imidlertid ikke blot privatøkonomien, der hindrede ham i at gå i gang, men netop manglen på

'plan og løsning'. Og da det på en måde lykkedes, var den ydre anledning ikke en socialistisk revolution, men den tyske besættelse af Danmark 9. april 1940. I 1943 var han kommet så vidt, at

jeg nu har de to første Bind af den ny Roman, som skal skildre Pelles Hjemfalden til Kødgryderne og Mortens Vandring i Ingenmandsland over mod det ny Proletariat, omtrent færdige. De naaer til Oktober-Revolutionen; siden skulde der komme et eller to Bind om Mellemkrigsårene og et eller to om den Kamp vi nu er inde i – om jeg holder til det.⁸

Nedskrivningstidspunktet giver en del af forklaringen på den bitre tone, der gennemsyrr værket. *Morten bin Røde* er skrevet færdig i eksil, efter Nexøs arrestation og senere flugt. Men den er også skrevet færdig på et tidspunkt, hvor man efter slaget om Stalingrad kunne se, at krigen ville ende med de allieredes og ikke mindst Sovjetunionens sejr, og det er baggrunden for bogens "demonstrative selvfølelse".⁹

Den udkom først på svensk, som føljeton i det kommunistiske dagblad *Ny dag* i Stockholm fra august 1944 og derefter i foråret 1945 som bog på Arbetarkulturs förlag i et ikke opsigtsvækkende oplag på 3.000 eksemplarer. Oversætteren var atter Henry Peter Matthys. På dansk udkom den i oktober 1945.

Erindringer og 'erindringsromaner'

Morten bin Røde og efterfølgeren *Den fortabte Generation* har begge undertitlen *En Erindringsroman*. På den ydre, kronologiske plan ligger Nexøs 'erindringsromaner' i forlængelse af hans *Erindringer*, der som selvbiografi førte skildringen frem til forfatterens første rejse til Syden 1894-1896. *Morten bin Røde* går

frem til 1917, *Den fortabte Generation* til 1923 og den ufuldendte *Jeanette* til cirka 1940. Hans *Erindringer* havde imidlertid været en egentlig selvbiografi med vægt på forfatterens indre udvikling, hvorimod den selvbiografiske titelperson 'Morten' i 'erindringsromanerne' ikke synes at gennemgå nogen udvikling eller modning. Til gengæld giver forfatteren ham altid ret i hans meninger, som han har mange af. Det driver ned ad siderne med politiske og moralske belæringer af bogernes andre figurer – og af læseren. Morten kan end ikke gå på bordel i Rom uden at gøre sig umulig dér, fordi han hellere vil moralisere over for pigen end gå i seng med hende.¹⁰

Forløbet er episodisk, og handlingen synes ikke drevet af nogen overordnet plan, hvad Nexø da også vedgår:

Morten [...] misundte de Forfattere, der i Hodet planlagde hele Bogen, Kapitler, Personer og alting, før de skrev den. Hos ham affødte det ene det andet [...].¹¹

Persontegningerne er simple. De gode, det vil sige de revolutionære proletarer, har faste håndtryk og ranke rygge, er uselviske og modige, mens de onde, ikke mindst de socialdemokratiske politikere i ind- og udland, har slappe håndtryk, er falske, opportunistiske og egoistiske. Mere nuancerede portrætter af nogle få af 'Mortens'/Nexøs private venner og af hans mor findes dog.

Memoirer og nøgleromaner

'Erindringsromanerne' lægger sig ikke blot i forlængelse af Nexøs *Erindringer*, men også af *Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn*, for så vidt de overtager dele af disse romanværkers persongalleri, navnlig

hovedskikkelserne Pelle og Morten, som nu bliver til portrætter af henholdsvis hovedskurken Thorvald Stauning og af Nexø selv.

Snarere end en selvbiografi kunne man kalde Nexøs 'erindringsromaner' for memoirer, idet der i dem optræder en lang række kendte personer, som Nexø havde truffet i sit liv: Lenin og Trotskij (under navns nævnelse) foruden danske og tyske politikere, forfattere, forlæggere og redaktører. De fleste optræder under nødtørftige dæknavne, således forfatterne Johan Skjoldborg og Jeppe Aakjær (slået sammen til "Skjoldkær"), de socialdemokratiske ministre F.J. Borgbjerg og K.K. Steincke ("Slotsholm" og "Stenlille") samt *Social-Demokraten's* redaktør Oskar Jørgensen ("Oskarsen"). 'Erindringsromanerne' kan således også betragtes som satiriske nøgleromaner.

Og ikke kun kendte personer blandt Nexøs politiske modstandere må holde for, men også jævne folk, han tilfældigvis havde haft som naboer eller bysbørn i Espergærde. De optræder under navne, der var letgennemskuelige i fiskerlejet: "Bastian", det vil sige Villiam Dirch Bastiansen, eller ved navns nævnelse: "Den gale Hesselberg", det vil sige skomager Valdemar Hesselberg.¹² Den direkte eller indirekte angivelse af navnene på mennesker, som ikke var offentlige personer, og som ikke omtales for det gode, viser den samme nonchalante hensynsløshed eller litterære brutalitet, som vi tidligere har set enkelte eksempler på. Her synes den opløftet til litterær metode, forskelsløst vendt imod høj og lav. Nexøs selvsymbolisering som overpersonlig talsmand for menneskeheden synes nu at give ham en højere ret til at sætte sig ud over almindelig medmenneskelig anstændighed.

Ægteskabelig selvretfærdiggørelse

Nexøs privatliv spiller en betydningsfuld rolle i de tre 'erindringsromaner', idet de er bygget op om Morten-figurens tre ægteskaber og giver Nexø lejlighed til offentlige afregninger med sine to første ægtefæller Margrethe f. Thomsen ('Vera' i *Morten hin Røde*) og Grethe f. Frydenlund Hansen ('Marie' i *Den fortabte Generation*), samt til offentlig lovprisning af sin tredje ægtefælle, Johanna f. May ('Jeanette' i *Jeanette*).

Afregningen med Margrethe/'Vera' er udtryk for en litterær brutalitet uden sidestykke i forfatterskabet og synes at have efterladt sig en stor bitterhed fra hendes side. Den da 64-årige Margrethe kunne ikke værge sig mod Nexøs detaljerede og hjerteløse udhængning af hende som et underlødigt menneske.¹³ Skildringen af hende er med Børge Houmanns ord en "nederdrægtighed", og flere, der havde kendt parret dengang, kunne ikke godtage billedet.¹⁴

Afregningen med Grethe/'Marie' er nådigere. Hun var dog langt fra så naiv, som hun fremstilles i *Den fortabte Generation*. Men at hun var en moderne, selvstændigt tænkende kvinde med initiativ, også erotisk, kunne han ikke vedgå på tryk. I stedet fremstilles hun som viljesløst offer for en forførelse.

Politisk pamflet?

'Erindringsromanerne' kunne også betragtes som aktuelle politiske pamfletter. Pelle-skikkelsen inkarnerer Socialdemokratiet og Morten-skikkelsen kommunismen. *Morten hin Røde* blev udgivet i Danmark i oktober 1945, kun en uge før det første folketingsvalg efter befrielsen. Med sin beske kritik af Socialdemokratiet blev romanen af mange opfattet som et indlæg i valgkampen, nu forhandlingerne om en

sammenslutning mellem socialdemokrater og kommunister var brudt sammen.¹⁵

Imidlertid var bogen som sagt skrevet færdig og udkommet på svensk under krigen, mere end et år inden valget. Og Nexøs opfattelse af Socialdemokratiet svarer heller ikke til den kommunistiske partilinje på dette tidspunkt. Fremstillingen ligger adskillige streger til venstre for DKP og minder snarere om Kominterns sekteriske opfattelse af partiet som 'social-fascistisk' fra den sjette verdenskongres i 1928 – men er Nexøs helt egen opfattelse. I udenrigspolitiske forhold, hvor han var mere usikker, afstemte han dengang oftest sine meninger med partilinjen, men ikke altid i indenrigspolitikken.

En litterær helgardering

Betegnelsen 'erindringsroman' er en genremæssig selvmodsigelse. For erindringer gælder den selvbiografiske pagt mellem forfatter og læser: Dette er en virkelig historie, og læseren kan eventuelt kontrollere den. Den samme pagt gælder ikke i fiktionens verden. (Fænomenet 'erindringsroman' kan måske kaldes en forform til de hybridgenrer, en senere tid kalder for autofiktion.)

Med betegnelsen 'erindringsromaner' gjorde Nexø sig det let at iscenesætte sig selv som den fødte revolutionære proletar. Alle svingninger i hans eget politiske liv fra ungdomstidens radikalisme (social-liberalisme), hans støtte til den protektionistiske Foreningen Dansk Arbejde under 1. Verdenskrig, hans vandring ind og ud af Socialdemokratiet og af de danske og tyske kommunistpartier er fraværende.¹⁶ Morten-figurens politiske liv udgør ét revolutionært ligeløb.

Allerede i sin vagabonderende ungdom "deltog [Morten] i Landarbejdernes og Husmændenes revolutionære Møder ude i Bjergene"¹⁷ i Andalusien. Skulle nu en eftertænksom læser med kendskab også til *Soldage* indvende, at den unge Nexø strengt taget ikke havde *deltaget* i sådanne møder, og slet ikke som vagabond, men at han som rejsekorrespondent for to liberale danske dagblade i februar 1903 nok havde *overværet* et enkelt sådant møde, ville Nexø kunne henvise til, at dette jo var en roman. Den genremæssige selvmodsigelse fungerede som litterær helgardering.

Han har dog næppe skullet forholde sig til mange sådanne indvendinger, for læsernes viden om hans liv kunne i 1945 ikke støtte sig på uafhængig biografisk forskning. Publikums kendskab til Nexø person hvilede altovervejende på hans egne selvbiografiske fremstillinger, især hans *Erindringer*. Mange af Nexøs læsere, navnlig de udenlandske, må have taget 'erindringsromanerne' for gode selvbiografiske varer. Men også herhjemme gav for eksempel Hans Brix *Morten bin Røde* en meget forekommende anmeldelse.¹⁸

Gyldendal

En nutidig læser kan undre sig over, hvorfor Gyldendal ikke satte foden ned i forhold til 'erindringsromanerne', som i kunstnerisk henseende ikke kom i nærheden af forlagets seneste Nexø-udgivelse, hans *Erindringer*.

Morten bin Røde rummer desuden et giftigt portræt af Peter Nansen ("Direktør Nathan"), det vil sige forlagets litterære direktør fra 1896 til 1918. Han karikeres som en dekadent og snu person med homoseksuelle træk, og han beskyldes blandt andet for

forsøg på at snyde 'Morten'/Nexø økonomisk.¹⁹ Forlaget kunne med god grund have gjort indsigelse mod denne skildring og krævet den fjernet.

Men Nexø var i befrielsesåret 1945 ikke en forfatter, der blev afvist af noget forlag eller korrekset af nogen forlagskonsulent. Han var på dette tidspunkt over for forlæggerne en magtfaktor, og der var gode penge i at udgive ham. Med rette skrev han i november 1945 til vennen, den svenske forfatter Josef Kjellgren: "Forlagene slaas om min Produktion, og Læserne køber den".²⁰ Der var i de første efterkrigsår i Danmark så megen respekt om og sympati for Nexø, at han kunne afsætte hvad som helst, selv til landets største forlag.

Morten bin Røde udkom på Gyldendal i et førsteoplæg på 6.000 eksemplarer, et andet oplæg på 4.000 samme år og et tredje oplæg på andre 4.000 eksemplarer i 1947. Oplagenes størrelse afspejler sympatien. Men siden 1947 har bogen ikke været så efterspurgt, at Gyldendal har optrykt den.²¹

Målgruppen

Snarere end som et indlæg i dagsaktuelle danske politiske forhold bør 'erindringsromanerne' måske betragtes som et led i Nexøs internationale selv-scenesættelse og selvsymbolisering. Han må have vidst, at bøger med Socialdemokratiet i skurkerollen og en kommunist i helterollen havde et begrænset dansk publikum, nemlig DKP's tilhængere, men til gengæld et meget bredt publikum i Sovjetunionen. Man kan få den tanke, at Nexø efter de bitre erfaringer fra besættelsestiden nu snarere knyttede sit håb til det, der foregik mod øst, og derfor først og fremmest henvendte sig til russiske læsere.

Hvis Nexø med 'erindringsromanerne' ikke primært henvendte sig til danske, men til russiske læsere, ville det bidrage til at forklare, hvorfor 'erindringsromanerne' er så entydige og belærende. Nexø havde som tidligere nævnt bebrejdet Nordahl Grieg, at denne ikke skrev 'enkelt' nok om komplicerede politiske forhold i Sovjetunionen og Spanien. Her kom Nexø nu med sine 'erindringsromaner', hvis politiske pointer var så forenklede, at også læsere, som var forudsætningsløse med hensyn til danske forhold, ville kunne forstå dem umiddelbart.

Morten bin Røde udkom i Nexøs levetid på russisk i Sovjetunionen 1947, på ukrainsk i sovjetrepublikken Ukraine 1950 og endelig i 1953 som fjerde bind af Nexøs samlede værker på russisk, sidstnævnte i et førsteoplæg på 75.000. Og 'erindringsromanerne' gjorde deres til i Sovjetunionen at cementere billedet af Nexø som den fødte kommunist.²²

Hvad Nexø ikke kan have forudset under *Morten bin Røde*'s tilblivelse, var, at oprettelsen af en række kommunistisk styrede stater i den sovjetiske indflydelsessfære i Mellem- og Østeuropa, folkedemokratierne som de kaldtes, snart skulle give ham helt nye læsere, og at man også dér ville rejse piedestaler for ham.²³ I Vesteuropa var udbredelsen af 'erindringsromanerne' tilfældig og langt mindre.²⁴

Breve til en Landsmand

En måneds tid efter udgivelsen af *Morten bin Røde* udgav Nexø en ny bog, *Breve til en Landsmand*. Den udkom ikke på Gyldendal, men på det lille Nordiske Landes Bogforlag i Fredericia; året efter lod dette forlag også Nexøs første roman, *Det bødes der for* – optrykke, men det har næppe været så god en

forretning som *Breve til en Landsmand*, som udkom i et første oplag på 4.500 i november 1945, efterfulgt af et nominelt andet oplag (trykt med samme sats som første oplag) i december på 2.500 eksemplarer.

Der var tale om en serie 'breve', i bogens ramme stilet til en gammel skolekammerat, som er socialdemokrat. De fleste 'breve' var oprindeligt publicerede som kronikker i det svenske kommunistiske dagblad *Ny dag* fra november 1943 til november 1944. Emnerne var aktuelle og spændte fra de forskellige danske samfundsklassers indstilling til besættelsen over frisind og fædrelandskærlighed til det tyske socialdemokratis manglende evne til modstand mod nazismen og det danske socialdemokratis villighed til at administrere besættelsen. Bogen slutter med et brev til tyske antifascistiske flygtninge samt nogle kapitler fra Sovjetunionen under krigen, herunder manuskripter til flere af Nexøs taler over Radio Moskva.

Tonen er bitter, indholdet er belærende, og den politiske tendens er den samme som i *Morten hin Røde*.

De tomme Pladers Passagerer I-II

Så vidt vides havde Nexø ikke haft indflydelse på udvalget af fortællinger til *De tomme pladersnes passagerer, berättelser och sagor* I-II i 1944. Men han må have været godt tilfreds med Henry Peter Matthiis' skøn, for da den danske udgave, *De tomme Pladers Passagerer. Skitser og Noveller* I-II udkom på det kommunistiske Tidens Forlag i oktober 1946, var udvalget det samme.

Dog var titelfortællingen "De tomme Pladers Passagerer" nu en ikke tidligere trykt bearbejdning af den oprindelige fortælling, sammenskrevet med det

titelløse forord til den gamle samling *De tomme Pladers Passagerer* fra 1921. Resultatet var grovere, mindre poetisk, mere tidsbundet og polemisk end den oprindelige fortælling.

Bind I rummer tolv fortællinger, bind II tretten; de er ikke ordnet kronologisk, men udgør tilsammen et alsidigt udvalg af Nexøs fortællinger fra alle årene. Og de solgte pænt.²⁵

Filmen *Ditte Menneskebarn*

Manuskriptet til filmen *Ditte Menneskebarn* blev skrevet i 1945-1946 af Bjarne Henning-Jensen med hustruen Astrid Henning-Jensen som assistent. De ønskede at være tro imod forlægget, det vil sige romanværkets tre første bind, og de opsøgte Nexø i Stenløse.

Vi skulle læse scriptet højt for ham og skiftedes til at læse. Og der sad den gamle mand og græd, som oplevede han den for første gang. Bjarnes manuskript kunne han gå helt ind for.²⁶

Nexø blandede sig altså ikke i manuskriptet, og han overværede ifølge Astrid Henning-Jensen også kun optagelserne en enkelt dag. Ifølge rygter skal han dog som en anden Alfred Hitchcock have ønsket at deltage som statist i auktionsscenen, hvor 'Skaderedens' fattige indbo blev realiseret. Det skal Bjarne Henning-Jensen have modsat sig, da han mente, at Nexø ville stjæle billedet. Han kom i stedet til at medvirke som ikke-synlig auktionsgæst, men på lydsporet kan man høre "hans karakteristiske latter."²⁷

Filmen havde premiere i december 1946.

Om den filmiske metode fortæller Astrid Henning-Jensen, som også var instruktørassistent:

Vi optog meget af filmen on location, altså på de steder vi havde fundet. Vi ville væk fra studierne, kom begge to fra dokumentarfilmen. Og det mærkelige var, at da vi viste den for første gang i udlandet i 1947 på Filmfestivalen i Venedig, troede kritikerne, at vi havde set de nye italienske film, hvor man også var rykket ud fra ateliererne og optog på location. Det havde vi ikke. Men det var det samme som Rossellini, Visconti og de andre havde gjort.²⁸

Filmatiseringen af denne i fortælleteknisk henseende gammeldags roman var således også et udtryk for det nybrud i europæisk film, som i Italien kaldtes neorealismen. Filmen modtog flere priser, den blev desuden en meget stor international publikums-succes, og Bjarne Henning-Jensen fik flere tilbud om at filmatisere resten af romanværket. ”Men det ville han ikke. Fandt anden del for snakkesalig, for agitatorisk og for ufilmisk.”²⁹

80-årsdagen

Både Sovjetunionen og den politiske ledelse i den sovjetbesatte tyske zone, som snart skulle blive til staten DDR, ville gerne fejre Nexø på hans 80-års fødselsdag, men han foretrak at holde den hjemme i Danmark. Til gengæld tog han forskud på dagen og lod sig hylde i både Moskva og Østberlin, inden han var tilbage i Danmark den 21. juni 1949. Ved

Optagelsen af filmen Ditte Menneskebarn i 1946. Fra venstre instruktørassistent Astrid Henning-Jensen, Nexø, fotograf Verner Jensen, skuespillerinde Tove Maës og instruktør Bjarne Henning-Jensen.

hjemkomsten kunne han konstatere, at politiske udtalelser, han var fremkommet med i Moskva, havde givet anledning til en omfattende polemik imod ham i dansk presse. Det slog tonen an til fødselsdagen den 26. juni.

Denne dag blev ligesom hans 76-års fødselsdag fejret med et kommunistisk arrangeret folkemøde i Fælledparken. Fremmødet var dog noget mindre, hen ved 50.000. Stemningen var også en anden og mere bister her under den kolde krig end i den euforiske befrielsessommer. Den 4. april 1949, tre måneder inden fødselsdagsfesten, var Danmark indtrådt i NATO.

I dagens anledning udgav Tidens Forlag festskriftet *Bogen til Martin Andersen Nexø fra venner og kampfæller*. Til det festskrift, *Mot lyuset*, som i 1944 var udkommet på det svenske søsterforlag Arbetarkulturs förlag, havde først og fremmest en række kunstnere fra de nordiske lande bidraget. *Bogen til Martin Andersen Nexø* havde bidrag fra kunstnere over hele verden, fra de vestlige lande således Arturo Barea fra hans eksil i England, Howard Fast fra USA og Pablo Picasso fra hans eksil i Frankrig.

Den første hilsen kom fra Nobelprismodtageren Thomas Mann i USA, hvortil han var flygtet i 1936, og hvor han nu levede som amerikansk statsborger. Hans opfattelse af tysk militarisme var ikke mere den samme som i 1914. Under 2. Verdenskrig havde Mann talt til det tyske folk over BBC's sender og fordømt nazisterne for deres fuldstændige brud med europæisk kultur. Nu skrev han om ”Andersen Nexøs stærke og milde livsværk, skabt af den hjertets socialist, som er Danmarks stolthed og hele Europas ejendom.”³⁰ Denne hilsen hensatte *Berlingske Aftenavis* i undren over, hvorvidt Thomas Mann var kommu-

80-årsdagen 26. juni 1949. Fejringen sluttede med fakkeltog på Københavns Rådhusplads.

nist? I hvert fald, noterede *Berlingske* sig, havde Mann ikke dementeret, at han skulle være det.³¹

Ud over bidrag fra kunstnere og forfattere, hvoraf de fleste havde et eller andet personligt forhold til Nexø eller hans kunst, var der hilsener af mere formel og politisk art fra parti- og meningsfæller rundt om i verden, navnlig Sovjetunionen. Fra Heiping i Kina indløb der på selve dagen sågar et lykønskningstelegram fra Mao Zedong, et lille halvt år før han kunne udråbe Den Kinesiske Folkerepublik fra Den Himmelske Freds Plads i Beijing.

DDR

I 1948 besluttede Storbritannien, Frankrig og USA at oprette en tysk stat i de tre zoner under disse magters besættelse: Forbundsrepublikken Tyskland, BRD. Derefter lod Sovjetunionen i 1949 oprette en anden tysk, kommunistisk ledet stat i sin zone: Den Tyske Demokratiske Republik, DDR.³² Den sovjetiske militæradministration erstattedes af en civil kontrolkommission, og DDR fik noget større selvstændighed, men forblev under sovjetisk kontrol. Fra 1950 blev DDR medlem af det østeuropæiske økonomiske samarbejde i COMECON, som var oprettet på sovjetisk initiativ i 1949. I 1951 indførtes efter sovjetisk mønster den første femårsplan. Frem til 1954 måtte DDR imidlertid betale store krigsskadeserstatninger til Sovjetunionen, og landet haltede i den økonomiske opbygning efter krigen blandt andet derfor langt bag efter BRD, som desuden modtog Marshallhjælp.

Af både økonomiske og politiske årsager foregik der efter Tysklands deling en omfattende folkevandring fra DDR til BRD; knap fire millioner mennesker flyttede den vej før opførelsen af Berlinmuren i 1961.

Mindre kendt er det, at der også var nogle, som af idealistiske, politiske eller personlige årsager flyttede den anden vej, fra vest til øst. Der findes ingen nøjagtige opgørelser over, hvor mange det drejer sig om, men der opereres i dag med et tal på en rund halv million.³³ Hvad der tiltrak, var muligheden for at deltage i et socialistisk eksperiment i den unge arbejder- og bondestat (*Arbeiter-und-Bauern-Staat*, som den fra 1952 officielt kaldte sig), hvis grundfortælling var det antifascistiske opgør med nazisterne i landets administrationsapparat, hær og erhvervsliv – modsat i BRD, hvor gamle nazister hurtigt genindtog deres stillinger.

Blandt dem, der i DDR's første år bevidst valgte at flytte fra BRD og andre vestlige lande til DDR, var der flere, som var eller blev internationalt kendte kunstnere og videnskabsmænd, således sangeren og sangskriveren Wolf Biermann, forfatterne Stefan Heym og Ralph Giordano samt kemikeren og kernefysikeren Robert Havemann. Få år senere skulle de alle fire komme på kant med regimet og blive udsat for dets repression.

Nexø var med i denne bølge – eller modbølge – af mennesker, som efter nazismens nedkæmpelse gerne ville bidrage til skabelsen af, hvad de håbede ville blive et nyt, antifascistisk og socialistisk Tyskland. Med hans yngste barns ord i 2001: ”Han oplevede socialismens opbygning, ikke dens forfald.”³⁴ Hvordan han ville have haft det med DDR's og Sovjetunionens senere udvikling og afvikling som stater, kan man ikke vide. Opstanden i Østberlin og andre østtyske byer den 17. juni 1953, der blev nedkæmpet militært af sovjetiske tropper, og som var DDR-styrets første alvorlige politiske krise, har han ikke kommenteret.³⁵ Måske gik den hen over hovedet på den gamle mand, ligesom Grundtvig i *sit* sid-

ste leveår ikke bemærkede sig Slaget på Fælleden den 5. maj 1872. Men Nexøs enke overlevede ham med 23 år, og hendes svigersøn fortæller:

Hun valgte standpunkter inden for politik, efter hvad hun troede Martin ville have sagt eller gjort. Men Ditte og jeg anede en skepsis omkring noget af det, der skete i DDR. Efter Ungarn 1956 og Tschekoslovakiet i 1968 svækkedes hendes argumentation.³⁶

Der var imidlertid også andre vægtige, måske mere afgørende grunde til Nexøs overflytning til DDR end de politiske og idealistiske.

Dresden

Efter festlighederne i anledning af Nexøs 80-års fødselsdag rejste han i sommeren 1949 til den sovjetiske zone i Tyskland. Her blev han udnævnt til æresdoktor ved det gamle universitet i Greifswald, der var grundlagt i 1456 og havde en lang tradition for skandinaviistik. Senere på året fulgte en udnævnelse til æresdoktor i Leipzig. Og Nexø var til stede, da den sovjetiske zone i oktober blev til Den Tyske Demokratiske Republik med Wilhelm Pieck, formanden for det kommunistiske parti SED, som præsident og Otto Grotewohl som ministerpræsident (statsminister).³⁷ Nexø befandt sig da på kurstedet Bad Elster i Sachsen og skrev hjem om den nye statsdannelse: ”Den 12. Oktober er Optakten til den egentlige og endelige tyske Revolution, med de mislykkede Revolutioner er det Slut.”³⁸ Efter kuropholdet blev han inviteret til Dresden, hvis overborgmester Walter Weidauer han havde kendt som ’emigrant’ (flygtning) i Danmark i 1930’erne. Af ham blev Nexø indbudt til at bosætte sig i Dresden.³⁹ Han gjorde dog ikke straks brug af indbydelsen.

Men efter at have tilbragt yderligere to vintre med kurophold dels i Karlovy Vary (Karlsbad) i Tjekkoslovakiet, dels i den smukke Dresdenforstad Weisser Hirsch, blev beslutningen truffet. Danske kommunister var ikke længere populære, som de havde været det i befrielsessommeren, og især ikke efter den kommunistiske magtovertagelse af Tjekkoslovakiet i februar 1948. Mere afgørende var det dog nok, at den gamle Nexø var plaget af mange slags sygdomme, ikke mindst gigt, så han mindre og mindre tålte det kolde og våde danske klima. I sine sidste leveår tilbragte han derfor kun de tre sommermåneder i Danmark, hvor han boede i det hus på Morlenesvej 36 i Holte, som han havde købt i 1946.⁴⁰ Hans styrke og arbejdskraft var naturligt aftagende på grund af sygdom og alderdom, og det sås på omfanget af hans produktion.⁴¹

Da familien Nexø i 1951 slog sig fast ned i Dresden, fik den en bolig stillet til rådighed på Prof.-Wilhelm-Ring 20 i den nordvestlige forstad Radebeul. Men dette hus i fire etager med mange trapper blev snart for fysisk krævende for den gamle Nexø. I 1952 flyttede familien derfor videre til Collenbuschstrasse 4 i den østlige forstad Weisser Hirsch, et hus med udsigt fra bjergskråningen ned over Elbens dal, og hvad der var tilbage af Dresden efter krigen. Da Nexø i maj 1953 blev udnævnt til æresborger i Dresden, fik han tildelt huset som sin æresbolig.

Og her i Sachsens milde fastlandsklima og i, hvad han oplevede som den socialistiske opbygnings løfterige politiske klima, befandt han sig godt. Han og hans hustru blev her af både folk og stat behandlet med al tænkelig respekt og hengivenhed. Det be-

Nexø hyldes i Moskva i 1949.

kom den gamle digter vel, skønt det udmattede ham at deltage i banketter og festligheder i de børne- og ungdomsorganisationer og på de gader og arbejdspladser, der opkaldtes efter ham, eller hvor man bare gerne ville høre ham tale. Fru Johanna klagede sin nød:

[Nexø] skal til forskellige Byer ude omkring og tale. Han har meget travlt nu og jeg har Mas for at holde Folkene borte, de er ved at overvælde ham med Bøn om at komme og tale for dem.⁴²

Det var i 1951 ikke faldet familiens yngste, teenageren May, så nemt som hendes far og hendes tysk-fødte mor at forlade Danmark, og hun udtænkte en plan for, hvorledes hun kunne blive hjemme i Danmark og bo hos sin skoleleder. Men fader Nexø var ubøjelig, familien skulle forblive samlet. Hun blev mobbet i skolen på grund af sit usikre tysk og faldt først langsomt til.⁴³

Nationalprisen

Nexøs overflytning til Dresden var en politisk fjer i hatten på DDR. Og det officielle DDR kvitterede rundhåndet for den glans, han med sit forfatterskab og sin personlige tilstedeværelse kastede over den arbejder- og bondestat, nogle oplevede som glansløs.

Blandt de mange æresbevisninger, han modtog, var også Nationalprisen, en udmærkelse, der som regel blev uddelt på dagen for DDR's oprettelse, Republikkens Dag den 7. oktober, for 'fremragende skabende arbejde' inden for de matematisk-naturvidenskabelige og tekniske fag samt inden for kunst og litteratur.⁴⁴

I 1951 modtog Nexø for hele sit forfatterskab, samtidig med forfatterne Bertolt Brecht og Anna Seghers,

Nationalprisen af første klasse. Prisen blev overrakt Nexø af præsident Wilhelm Pieck personligt.

Nexø kvitterede med et takkebrev til Pieck, der også blev trykt som åbent brev.⁴⁵ Brevet er karakteristisk for Nexøs uforholdne opbakning af DDR's styre. Han udtrykte heri sin beundring "für deine Stärke und deine Fürsorglichkeit!", 'for din styrke og din omsorgsfuldhed'. Nexø sætter med andre ord præsident Pieck ind i den række af forbilledligt helstøbte mænd af integritet, de mænd med sund forbindelse til deres anima, som han havde kendt i sit liv, og som blandt andre omfattede vennen Jakob Hansen, bonden Hans Dahl, højskolelærer Poul la Cour, den spanske husmand Alfonso Molina og den tyske forfatter Erich Mühsam.

Men Nexø havde slet ikke det personlige kendskab til Pieck, som han havde til disse fem. Han og Pieck havde truffet hinanden løseligt en enkelt gang i Moskva i den sidste krigsvinter og igen i Berlin den 18. juni 1949 i forbindelse med fejringen af Nexøs 80-års fødselsdag. Brevet var alligevel holdt i en personlig, ja, familiær tone, hvori han tiltalte præsidenten med 'du' og 'kære ven'.⁴⁶ Uden noget personligt kendskab til de pågældende tilkendte han også andre kommunistiske topledere – Lenin og Stalin – netop disse to egenskaber, styrke og omsorg.⁴⁷

Nexøs svigersøn erindrede:

Hans forhold til DDR oplevede jeg som næsegrus beundring. Den var vel gensidig, han blev hyldet meget af dem, og det er svært at argumentere mod den ros, man får af andre.

Så var der vel det, at DKP og DDR kunne han vel mere eller mindre køre med som det passede ham. Det kunne han ikke med SUKP [Sovjetunionens Kommunistiske Parti].⁴⁸

Når Nexø vendte tilbage fra sine sommerophold i Danmark, blev han på kajen i Rostock mødt med udsøgt respekt af den ellers nidkære pas- og toldkontrol, som aldrig undersøgte ham. Det morede ham derfor at indsmugle kaffe og andre varer, der var toldbelagte i DDR.⁴⁹

Familiemennesket

Man kunne måske have ønsket for Nexø, at han af hensyn til sit litterære eftermæle var død eller i det mindste havde nedlagt pennen efter udgivelsen af *Vej's Ende* i 1939 og ikke efter fremkomsten af 'erindringsromanerne' i årene fra 1944. Men et menneske har, som Nexø selv havde vist det med *Pelle Erobreren's* afsluttende bind, mere end én opgave her i livet. Forpligtelserne udadtil over for samfundet og menneskehedens fremtid fjerner ikke forpligtelserne over for nutiden og de nærmeste.

Uden for det spektakulære offentlige liv var der et familiemenneske. Med sin tredje hustru nåede Nexø – den 18. marts 1950 – at fejre sølvbryllup. I sine to første ægteskaber havde han ikke nået at se sine børn blive teenagere; ved skilsmissen blev mødrene tilkendt forældremyndigheden (eller 'forældremagten', som det dengang kaldtes), børnene boede hos deres mødre og var herefter kun gæster hos deres far. Men i sit tredje ægteskab fik han de tre børn Ditte, Per Vilhelm (kaldet Per eller Pjotr) og May (kaldet Maudi), som var henholdsvis 28, 24 og 16 år, da deres far døde. Og skønt det til sidst kunne knibe med kræfterne, var

han mere for sine børn af tredje ægteskab, end han havde været for børnene fra de to første. Nexø blev i sit tredje ægteskab midtpunktet i, hvad en af hans svigersønner har kaldt en klan. Søren Feldsted Sørensen, født 1921, blev i august 1948 forlovet med Ditte, født 1926. De blev gift i april 1949,

og så var jeg inde i Nexø-klanen.

Det var overvældende. Jeg er fra en tobarnsfamilie. Her var der 3 koner, 10 børn, efterhånden med i alt 13 svigerbørn, 31 børnebørn, hvoraf Martin nåede at opleve de fleste [...]. Hvorfor kalder jeg det en klan?

Det var tydeligt for mig, først som udenforstående, efterhånden som medlem, at der var et overhoved, "the laird", og en husfrue og et center, der bestod af the laird, husfruen og hendes tre børn. Udenom svævede så de øvrige klanmedlemmer.

Det var anderledes, end jeg var vant til hjemme fra. Fars [redaktør, senere overborgmester H.P. Sørensen] og mors gæster var journalister og politikere. De drak bajere og diskuterede højlydt og uenigt. Hos klanen foregik det mere civiliseret, og når Martin havde talt, gik diskussionen sjældent videre. [...]

Martin elskede at fortælle historier og anekdoter om alt muligt, og han havde mange, utroligt mange.

Han fortalte med liv og lune og fik altid pointer til at stå helt klart. Vi, klanen, sad så rundt om

ham og lyttede. Han var fortælleren, som man lærer om i sagaerne. [...]

Martin elskede børn i alle aldre og sagde, at dem kunne man ikke få nok af. [...]. Vor yngste blev født i juni 1953, lige efter at Martin og Johanna var kommet hjem [til Danmark] på sommerferie.

Da Ditte ringede fra fødeklinikken, kunne det ikke gå hurtigt nok for Martin med at komme derind. Han jagede med Johanna og tilbød at lukke et vindue i spisestuen, kravlede op på et trebenet bord for at gøre det. Han var 84. Og det skulle han aldrig have gjort. Det kostede flere sting i panden at reparere ham.

Vi – han og jeg – diskuterede ikke politik, for at bevare det gode forhold i klanen.

Når han udtalte sig om politik og især om økonomi, virkede han [...] meget naiv og meget intolerant. Når jeg nogle gange fangede en løs ende og nævnte det, gik han bare videre.⁵⁰

Om at være barn i denne familie fortæller Ditte:

I mange forfatterfamilier får man indtryk af, at hele familiens liv bliver domineret af skribentvirksomheden. ”Far skriver” kan være signalet til, at resten af familien må leve deres liv i tyst ubemærkethed. De lister, de hvisper, de sylter deres problemer til et mere belejligt tidspunkt. Hos os tog man ikke den slags hensyn, de blev ikke krævet af os. ”At skrive er et håndværk”, sagde far, ”en håndværker må finde sig i afbrydelser, og han kan ikke tillade sig at nøjes med at arbejde, når inspirationen er over ham”. Så far satte sig til

skrivebordet, enten han havde lyst eller ej [...]. Men døren stod altid åben for os børn. Vi kunne komme med vore problemer, vore skrammer og vore ”Må jeg godt få fem øre til en slikkepind?” Kun få gange kan jeg mindes at være blevet afvist, og da var det altid i en undskyldende tone. Når vi var syge, blev sengetøjet ofte flyttet ind på sofaen i fars arbejdsværelse. Så lå vi der og læste eller så billeder alt efter vort alderstrin. Betingelsen var, at vi ikke snakkede hele tiden. Men nogle af de bedste timer i min barndom må nok gå under fællesbetegnelsen: timerne i benenden. Da vi var små, hørte det med til ritualet at krybe op i fars seng og få en godmorgenhistorie. Da vi begyndte at gå i skole, blev det et søndagsritual [...]. Der blev snakket, let, spildt kaffe og børstet krummer. [...] Når jeg som voksen kom på besøg med mine egne børn, var der naturligt en vis trængsel i benenden, men de hørt[e] de samme historier, som jeg havde elsket som barn.⁵¹

Tilsvarende varme barndomserindringer havde May.⁵² Derimod kunne Per Vilhelms forhold til sine forældre, især faderen, være anstrengt.

[Per Vilhelm] interesserede sig kun for mekanik, mest motorcykler og biler, og Martin kunne ikke forstå, at et menneske kunne interessere sig for den slags. De blev dog delvis forsonet. Per boede nogle år i DDR og arbejdede på motorcykel-fabrikken MZ.⁵³

Nexø havde over for venner og familie en evne til at overraske, at anlægge uventede synspunkter, at kaste nyt lys over en sag ved at vende den på hovedet. Ditte ville ligesom andre børn af kommunister gerne fritages for skolens kristendomsundervisning, ”for

når jeg nu ikke tror på det, Far”. Hvortil papa Nexø svarede: ”Jeg har aldrig hørt om nogen, der tog skade af at vide, hvad det var, de ikke troede på.”⁵⁴

En af hans festlige sider var [...] hans uberegnelighed, hvormed jeg ikke mener, at han var lunefuld. Med uberegnelighed mener jeg, at man trods et godt kendskab til ham aldrig kunne forudsige hans reaktioner. Han fulgte ikke voksnes, og især ikke forældres normale reaktionsmønstre. [...] en dårlig karakter blev afvejet efter evner, fag og graden af dovenskab, og kunne måske give anledning til en alvorlig samtale, men aldrig til straf, trusler eller skældud. F.eks. blev mine bundkarakterer i matematik efter en tid med resultatløse forsøg på forbedringer, accepteret som det normale. Jeg manglede simpelthen nogle hjerneceller på det område, Basta! Sådan gik nogle år, og så nåede vi frem til første del af lærereksamen. Jeg spurgte far, om jeg i lighed med mine kammerater måtte få en tier for hver god karakter. ”Hvorfor skulle du dog det?”, spurgte han. ”Hvis du får en god karakter, bliver du glad, og hvad skal du så med mere? Næ, du skal få en tier for hver dårlig karakter, for så trænger du til opmuntring”.

Jeg hentede mit forudbestilte tg i matematik, og skulle så som sædvanlig ringe hjem. Men en ting er en bundkarakter som en mulighed, en helt anden et tg som en realitet. [...] Far tog telefonen: [”]Du er et bæst”, sagde han gravalvorligt, ”tror du ikke, jeg ved, at du bare er ude på at plukke mig.” Der kom en check næste dag.⁵⁵

De sidste bøger

Op til Nexøs 85-års fødselsdag den 26. juni 1954 havde henholdsvis Gyldendal og Tidens Forlag

planlagt to større bogudgivelser, hvoraf de respektive første bind skulle udkomme på dagen. Imidlertid døde Nexø den 1. juni, og han nåede derfor kun at se én af bøgerne.

I juni 1954 og marts 1955 udkom på Gyldendal det sidste store udvalg af Nexøs fiktionale kortprosa, foretaget af ham selv:⁵⁶ *Ungdom og andre Fortællinger* og *Lykken og andre Fortællinger* med henholdsvis 26 og 37 fortællinger, ordnet kronologisk. Det var alle de fortællinger, der ikke havde været med i *De tomme Pladers Passagerer. Skitser og Noveller I-II* fra 1946.⁵⁷ Om end de udkom på to forskellige forlag, udgør udvalgene således tilsammen den anden udgave på dansk (siden *Muldskeud I-III* i 1922-1926) i Nexøs levetid af hans samlede fortællinger.

Mens der med fortællingerne var tale om optryk af noget, som allerede forelå i bogform, var de tre bind *Taler og artikler* noget nyt, idet de lod en lang række af Nexøs bedste artikler overgå fra en flygtig eksistens i dagblade og andre periodika til bogform.

Nexø havde helt og holdent overladt udvalget af artikler til vennen Børge Houmann. Første bind med undertitlen *Rejseskildringer* udkom på Tidens Forlag i juni 1954 med et bredt udvalg af rejseskildringer fra mange lande i perioden 1894 til 1950. Houmann besøgte Nexø på hans dødsleje og nåede at vise ham dette bind før dets officielle udgivelse.⁵⁸ Andet bind med undertitlen *Det røde flag. Taler og artikler viet kampen for fremskridt og fred* udkom i september samme år med politiske artikler fra 1905 til 1953. Tredje bind med undertitlen *Kultur og barbari* udkom i februar 1955 med en række kulturpolitiske artikler, anmeldelser, forfatterportrætter med videre fra 1905 til 1949.

Bisættelse

En dag, hvor Nexøs datter Ditte var på besøg fra Danmark, kom hun ind på sin fars arbejdsværelse og fandt ham stående med et mærkeligt udtryk i øjnene. Han fortalte hende da uden videre indledning, at man nu havde villet berede ham den største ære. Han mente at have fået en diskret henvendelse fra Moskva om, at han efter sin død kunne blive gravsat ved Kremls mur. Men han havde, sagde han, straks afvist tilbuddet. Han var dansker, og han ville begravnes i Danmark.⁵⁹

Det blev han også, da han døde ikke længe efter. Hans kiste blev ført hjem fra DDR til Danmark med særtog, og hans urne nedsat på Assistens Kirkegård i København.

Tæt ved Kapelvej, skråt over for kapellet, står hans gravsten, en vældig blok rått tilhugget bornholmsk granit, cirka 2,30 meter høj. I 1977 blev Johannas navn tilføjet på stenen, men i sin overstørrelse fremtræder den snarere som en sidste partimanifestation end som en familiegravsten.⁶⁰ Sønnen Per Vilhelm er også begravet her, men under sin egen, diminutive sten ved siden af forældrenes.

Inden gravsætningen havde Nexø efter sin død modtaget både officielle østtyske æresbevisninger og tyske og danske uofficielle, medmenneskelige sympatitilkendegivelser.

Dresdens æresborger lå på lit de parade i byens nye rådhus. DDR's officielle hæder udtryktes desuden gennem mange taler på et mindemøde den 4. juni. Blandt hovedtalerne var en af Nexøs personlige venner, forfatteren Willy Bredel.⁶¹ De havde kendt hinanden fra det antifascistiske arbejde i 1930'erne,

havde begge været i Spanien under borgerkrigen, Bredel som kommissær i Thälmannbataljonen, og de havde begge været i eksil i Sovjetunionen under 2. Verdenskrig. I 1953 havde Bredel skrevet efterskrift til Ernst Harterns oversættelse af Nexøs *Erindringer*.

Den uofficielle, folkelige hæder blev udtrykt af de hen ved 40.000 mennesker, der skal have passeret båren i den korte tid, den stod på rådhuset i Dresden. Nexøs barnebarn, journalisten Mogens Korst, var til stede og skrev hjem:

Her har dagen igennem været husmødre, ingeniører, funktionærer, studenter og repræsentanter for alle slags organisationer, og hen på eftermiddagen begyndte den store strøm af arbejdere, der kom direkte fra arbejdspladserne med mappe og termoflaske, og de fleste af dem i arbejdstøj.⁶²

Den folkelige sorg blandt Nexøs læsere i DDR var uden tvivl ægte. De store oplag af hans bøger, som Aufbau-Verlag, Dietz Verlag, Büchergilde Gutenberg og andre forlag havde ladet trykke siden 1946, var blevet købt og læst. Herom vidner også talrige takkebreve til Nexø fra især unge tyske læsere.⁶³

I Danmark foregik bisættelsen den 5. juni fra hovedstadens største offentlige lokale, Københavns Forum. Bisættelsen var koreograferet af DKP som en international partibegivenhed, og de mange deltagere kom fra store dele af verden. Der var gesandter fra Sovjetunionen, folkerepublikkerne (østbloklandene) og enkelte andre lande, for eksempel Mexico, repræsentanter for mange landes kommunistiske partier. Der var forhenværende spaniensfrivillige og modstandsfolk, og der var fagforeningsrepræsentan-

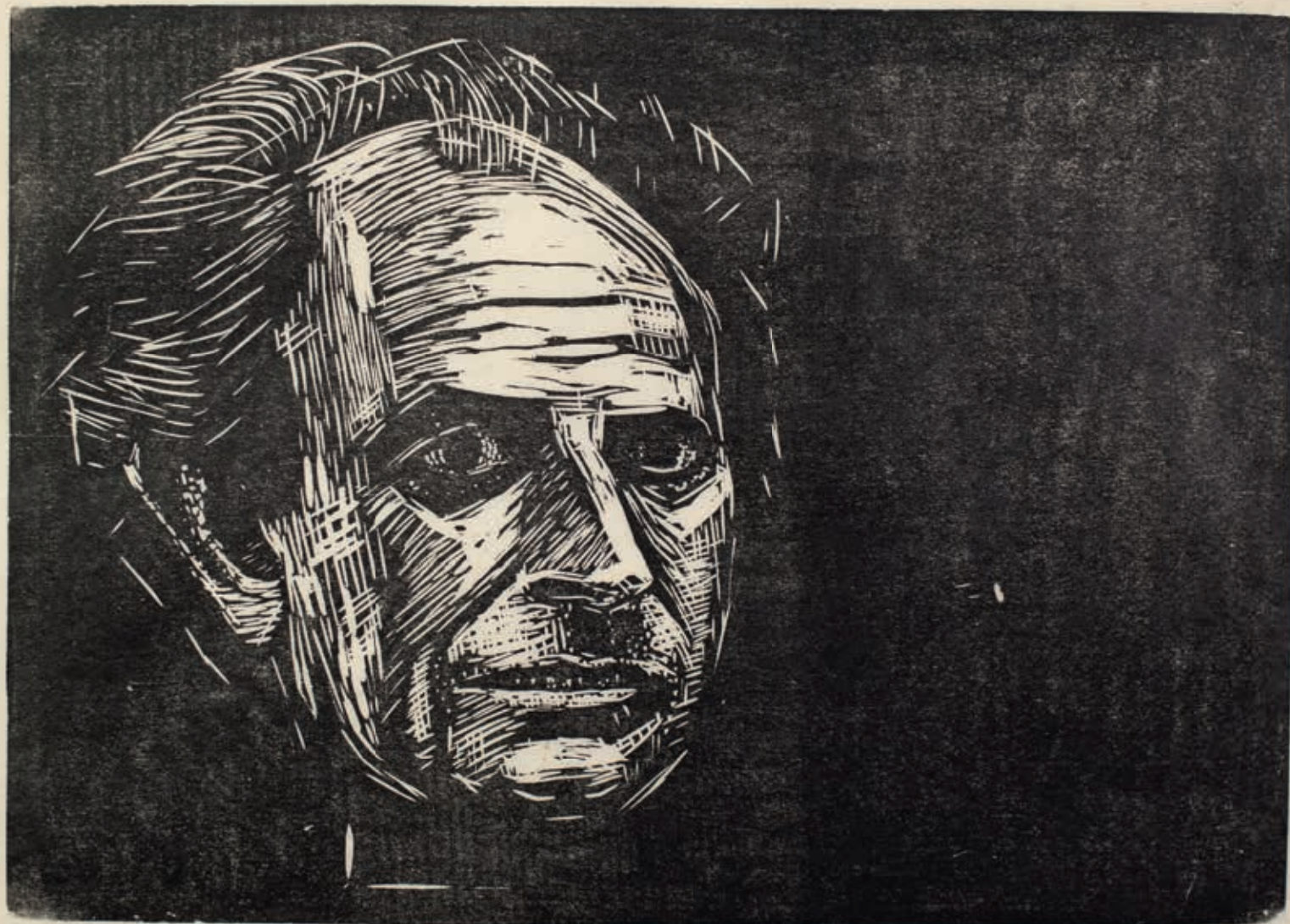
Sørgetoget fra Forum til Bispebjerg Krematorium.

ter fra hele Danmark. Gyldendals direktion og Dansk Forfatterforening var repræsenteret. Men der var ingen repræsentanter fra den danske regering, Folketinget eller Københavns Kommune.

Også i Forum var der mange taler, politiske taler om antifascisten og kommunisten Nexø. Professor Ejnar Thomsen talte om digteren Nexø. Der var ingen taler fra familien.

Fra Forum gik sørgetoget til Bispebjerg Krematorium. I art og omfang giver denne del af arrangementet mindelser om tilsvarende ligfølger for to andre digtere og folkevækkere, som Nexø havde beundret: I Danmark det sørgetog, der den 11. september 1872 fra Vor Frelzers Kirke på Christianshavn fulgte N.F.S. Grundtvigs kiste til Københavns banegård. Og i Frankrig det sørgetog, der den 1. juni 1885 i Paris fulgte Victor Hugos kiste fra Triumfbuen til Pantheon.

Digteren og folkevækkeren Martin Andersen Nexøs ligfølge gennem København den 5. juni 1954 var et af de største, måske det største i byens historie. Al kørende trafik på den cirka fem kilometer lange rute fra Frederiksberg over Indre og Ydre Nørrebro til Bispebjerg var omlagt, alle biler og sporvogne holdt tilbage eller omdirigerede af politiet. Optoget var ledsaget af sørgemusik fra flere orkestre. Den hestetrukne rustvogn, eskorteret af motorcykelbetjente, blev på hele ruten flankeret og fulgt af sørgende, deltagende og nysgerrige. Det tog mange timer at afvikle højtideligheden, som ifølge *Politiken's* reportage først var endeligt afsluttet ”hen under aften”.⁶⁴ Et ukendt stort antal mennesker var mødt frem for personligt at tage afsked med forfatteren til *Pelle og Ditte*, som havde givet dem identitet, indgydt dem mod og sat ord på deres håb om en bedre verden.

ext. tangl.

Martin Andersen Nexø.

Jane Munro